

ROLUL ȘI LOCUL ITALIEI ÎN POLITICA BALCANICĂ A ALIAȚILOR OCCIDENTALI ȘI ÎN RAPORT CU PROBLEMA MOLDOVEI DE EST (DECEMBRIE 1939 – MARTIE 1940) (Partea I)

CZU: 94(4-672.2):327(450:478)"1939/1940"

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.25.3-78.17>Doctor în istorie **Mihai ȚURCANU**E-mail: mihai.turcanu@protonmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5-33-127X>

Institutul de Istorie al USM

ITALY IN THE BALKAN POLICY OF THE WESTERN ALLIES AND IN RELATION TO THE ISSUE OF EASTERN MOLDOVA (DECEMBER 1939 – MARCH 1940) (Part I)

Summary. This study analyzes the strategy employed by the Western Allies to push Italy into conflict with the Soviet-German tandem in Southeastern Europe. The strategy was implemented between September 1939 and March 1940. In the first phase up to December 1939, the British and French supported the failed initiative of Grigore Gafencu, Romania's Minister of Foreign Affairs, to create a neutral Balkan bloc with Italy's participation. In the second phase – the focus of this study – spanning late December 1939 to March 1940, the Western Allies sought to persuade Italy to assume security commitments with respect to Balkans, and in particular, Romania – arrangements aimed at the Soviets and, by extension, at the Soviet-German understanding that targeted Romania and, consequently, at Germany.

Keywords: strategy, Western Allies, Italy, conflict, Soviet-German tandem, southeastern Europe, September 1939 – March 1940, neutral Balkan bloc, Gafencu, Balkans, Romania.

Rezumat. Acest studiu analizează strategia adoptată de Aliații occidentali, menită să împingă Italia în conflict cu tandemul sovieto-german, în regiunea Europei de Sud-Est. Strategia a fost aplicată în perioada septembrie 1939 – martie 1940. Într-o primă fază, desfășurată până în decembrie 1939, britanicii și francezii au susținut inițiativa eșuată a lui Grigore Gafencu, ministru al Afacerilor Externe al României, de creare a unui bloc balcanic neutru, cu participarea Italiei. În etapa a doua, care face obiectul prezentului studiu, desfășurată de la sfârșitul lunii decembrie și până în martie 1940, Aliații occidentali au căutat să-i determine pe italieni să-și asume angajamente de securitate în raport cu Balcanii și, în special, cu România, aranjamente îndreptate împotriva sovieticilor și, pe această cale, împotriva înțelegerii sovieto-germane care viza indirect România și, prin urmare, indirect, contra Germaniei.

Cuvinte-cheie: strategie, Aliații occidentali, Italia, conflict, tandem sovieto-german, Europa de Sud-Est, septembrie 1939 – martie 1940, bloc balcanic neutru, Gafencu, Balcani, România.

Din perspectiva Aliaților occidentali, relațiile româno-italiene din perioada septembrie 1939 – martie 1940, privite atât într-un cadru strict bilateral, cât și într-unul balcanic mai larg, puteau fi valorificate în scopuri proprii, dictate de obiectivul victoriei în război. Această abordare presupunea potențiale beneficii, dar și riscuri.

În perioada de referință, Europa de Sud-Est reprezenta, în ecuația forțelor angajate în conflict – Germania, Puterile Aliate și URSS – un vid de putere care oferea importante oportunități pentru actorii capabili să-l umple în detrimentul celorlalți. Cea mai bine poziționată în acest scop părea a fi Germania, de care, din punct de vedere economic, era legată o bună parte a Peninsulei Balcanice (inclusiv Ungaria). Această interdependență se traducea într-o influență politică

puternică, considerabil întărită de prestigiul victoriei lor politico-diplomatice și militare, care îi confereau Germaniei aproape rolul de hegemon și de arbitru în acea parte a Europei. În consecință, țările revizioniste, precum și cele ale *status quo-ului*, își legau speranțele de bunăvoința Berlinului și căutau să o câștige. Cu atât mai mult cu cât elitele – și, în unele cazuri, precum în România, majoritatea absolută a populației – erau ostile celui alt actor cu posibilități reale de acțiune în regiune – URSS, iar Puterile Occidentale, spre care simpatia acelor elite se îndrepta în mod tradițional, dispuneau de posibilități foarte limitate de acțiune nemijlocită în Balcani.

Situația este ilustrată cel mai clar de faptul că Germania dorea menținerea păcii în Europa de Sud-Est, dorință ce exprima siguranța sa în stăpânirea situației

din regiune pe căile menționate. Războiul din Vest și, mai ales, proiectele de cucerire a Europei Occidentale continentale constituiau preocuparea principală a germanilor în acele luni, în timp ce în Balcani ei erau pe deplin capabili să exercite un control politic pentru exploatarea pașnică a resurselor economice ale regiunii, exploatare care, la rândul ei, era esențială efortului din Vest. Anglia și Franța, pe de altă parte, tocmai pentru a devia presiunea exercitată asupra lor în Vest, urmăreau obiectivul strategic al limitării influenței germane în Europa de Sud-Est și, eventual, al deschiderii unui front suplimentar împotriva germanilor în acea regiune.

Ilustrativ în acest sens este faptul că francezii, supuși mai acut presiunii militare germane și neavând, precum britanicii, Marea Măneei și o flotă superioară celei germane care să se poziționeze pe o astfel de mare, urmăreau mai insistent decât britanicii obiectivul deschiderii unui front balcanic. Britanicii considerau apărarea Turciei, eventual a Greciei, drept obiective tactice mai realiste, iar dorința francezilor de a deschide un front balcanic li se părea greu de realizat, dacă nu chiar nerealistă, din două motive: contradicțiile interbalcanice dintre țările revizioniste și cele ale *status-quo-ului* și riscul ca o implicare anglo-franceză prea evidentă în afacerile balcanice să împingă Italia în război de partea Germaniei. După cum remarcă și A.J.P. Taylor, britanicii aveau tendința de a exagera capacitatea flotei italiene, dar, în orice caz, abordările diferite ale francezilor și britanicilor reflectă pe deplin modul distinct în care erau evaluate prioritățile și riscurile în cadrul conflictului: francezii erau mai animați de ideea unui Front Balcanic, pentru că știau că nu puteau evita o nouă invazie germană și, eventual, reiterarea măcelului din Primul Război Mondial, în timp ce britanicii erau preocupați, în primul rând, de asigurarea căilor de comunicație cu imperiul lor și cu resursele acestuia.

Din aceste considerente, britanicii au „ghidat” strategia balcanică a aliaților mai curând spre metode de acțiune politico-diplomatice. Miza cea mai înaltă a strategiei britanice, la care au subscris și francezii, a fost aceea de a căuta să-l ispitească pe Mussolini să-și croiască în Balcani o zonă proprie de influență – un „spațiu vital” al Italiei. Un asemenea pas n-ar fi putut fi făcut de italieni decât în detrimentul Germaniei și al URSS – actorii cu interese reale, materiale, în regiune. Ne-am referit deja la interesele Germaniei; în ceea ce privește URSS, acestea nu erau nicidecum mai puțin semnificative, fiind bine cunoscut faptul că principalul obiectiv al sovieticilor era, în acea etapă, controlul Strămtorilor turcești. Din însăși existența obiectivelor reale de control asupra regiunii balcanice rezulta

că rivalii principali erau sovieticii și germanii, deși, la acea dată, în raport cu Puterile Occidentale, Moscova și Berlinul acționau într-un tandem recunoscut, lăsându-și pentru moment propria rivalitate, mult mai profundă, pe planul al doilea, în scopul contracarării influenței occidentale – expresie a *status-quo-ului*, a vechii ordini de care doreau cu orice preț să scape.

Asumarea, de către italieni, a rolului de hegemon al Europei de Sud-Est afecta cel mai puțin anume Parisul și Londra, care n-aveau interese economice sau materiale semnificative în regiunea de referință, devenită din nou relevantă pentru ei doar în măsura în care conflictul cu Germania le-o impunea. A „îmbia” Italia – care încă mai era în acea perioadă, din inerție, considerată o mare putere – să-și croiască, în detrimentul tandemului sovieto-german, o zonă de influență în Balcani reprezenta, în strategia aliată, un obiectiv care, odată realizat, ar fi complicat considerabil proiectele continentale ale lui Hitler și ar fi putut servi drept pas premergător al aderării Italiei la efortul aliat de război. În orice caz, abordarea Aliaților nu era lipsită de o doză de realism psihologic: italienii considerau Balcanii drept zona lor de influență și se simțeau, într-o oarecare măsură, jigniți și amenințați de succesele germanilor și sovieticilor pe continent. Această megalomanie a lui Mussolini l-a determinat ulterior să ordone invadarea Greciei, necoordonată cu germanii, ca reacție la stabilirea – cu acceptul guvernului român – a prezenței militare germane în România. Implicarea Italiei era dictată și de un alt considerent cât se poate de realist: în lipsa unui pol de putere în jurul căruia țările balcanice să poată gravita, a unui lider de anvergură, în jurul căruia o alianță să poată depăși, pentru fiecare stat în parte, contradicțiile intrabalcanice, posibilitatea constituirii unui bloc balcanic neutru (dar, în realitate, îndreptat contra Germaniei) era cel mult iluzorie.

Din punct de vedere cronologic, implementarea acestei strategii balcanice, cu participarea Italiei, a Aliaților occidentali s-a desfășurat în perioada septembrie 1939 – martie 1940. Într-o primă fază, până în decembrie 1939, britanicii și francezii au susținut inițiativa lui Grigore Gafencu, ministru al Afacerilor Externe al României, de creare a unui bloc balcanic neutru, cu participarea Italiei. Proiectul n-a avut succes, italienii s-au eschivat, declarându-se convinși că Germania nu urmărea să intervină în Balcani. Gafencu și Aliații occidentali au supraestimat capacitatea și disponibilitatea Italiei de a se opune Germaniei, iar în final, Germania și URSS și-au coordonat reacțiile pentru a contracara inițiativa, considerată de ei favorabilă intereselor anglo-franceze. În etapa a doua, care face obiectul prezentului studiu, desfășurată de la sfârșitul

lunii decembrie și până în martie 1940, Aliații occidentali au căutat să-i determine pe italieni să-și asume angajamente de securitate față de Balcani și, în special, față de România, aranjamente orientate împotriva sovieticilor și, implicit, împotriva înțelegerii sovieto-germane, care viza indirect Români și, prin urmare, Germania.

Diplomația franceză a eșuat în încercarea de a-i convinge pe italieni să sprijine inițiativa lui Gafencu privind constituirea unui bloc balcanic al statelor neutre; însă, chiar dacă au pierdut această bătălie, francezii nu au abandonat lupta. De aceea, la sfârșitul anului 1939, Parisul a reluat, pentru încă o perioadă, tentativele de implicare a Italiei în Balcani ca metodă de contracarare a planurilor sovietice și germane pentru acea regiune. Ambasadorul François-Poncet a continuat să-l sensibilizeze pe ministrul italian de Externe, Galeazzo Ciano, cu privire la soarta României, reproșându-i că „s-a dezinteresat” de acest stat și că a acceptat „ideea sacrificării” sale, deși România ar fi fost, chipurile, „cheia de boltă a edificiului păcii”; în același timp, a insistat ca Roma să ia în calcul un sprijin pentru România [1, p. 859]. La 25 decembrie 1939, subliniind existența unei comunități de interese între Franța și Anglia, pe de o parte, și Italia, pe de altă parte, care impunea cooperarea pentru a preveni instaurarea unei hegemonii sovietice sau germane în Balcani, François-Poncet l-a întrebat pe Ciano dacă Italia avea de gând să tolereze o eventuală invazie sovietică în Basarabia și dacă da, cum putea spera Roma să apere Balcanii dacă, din capul locului, sacrifică România. Diplomatul francez și-a încheiat pledoaria cu o întrebare explicită adresată lui Ciano: dorea sau nu Italia să coopereze cu Aliații pentru sprijinirea României? Nu am putut identifica dovezi concludente că în spatele acestui demers se afla o intenție fermă a Parisului de a crea condițiile efective de ajutor militar pentru România – decizia de a nu confrunta URSS în cazul unui conflict cu România fusese deja luată, chiar dacă nu a fost comunicată fără echivoc guvernului român; mai degrabă, francezii păreau să urmărească antrenarea Italiei în asumarea unor obiective de politică externă în Balcani susceptibile să o aducă în coliziune cu Germania și/sau URSS. Ciano a răspuns că aprecia drept improbabilă o agresiune sovietică sau germană în Balcani și că primise din partea Berlinului asigurări în acest sens [2, pp. 883-885].

Totodată, România nu se putea hotărî, în acea perioadă, să renunțe public la garanțiile anglo-franceze, deși se convinsese de inutilitatea lor în circumstanțele existente, când interesul imediat părea să impună o apropiere de Germania. În primul rând, oamenii de stat români erau încă convinși că englezii nu puteau

pierde războiul și, în aceste condiții, România a întreprins unele eforturi diplomatice în sensul îndeplinirii condițiilor puse de englezi și francezi, astfel încât aceștia să-și ofere concursul în eventualitatea unei agresiuni sovietice: neutralitatea binevoitoare a Italiei și sprijinul Turciei.

În acest sens, consilierul regal Victor Antonescu a fost trimis la Roma, la sfârșitul lunii decembrie 1939, într-o misiune pentru a obține asigurarea de sprijin din partea Italiei. Cu acea ocazie, V. Antonescu i-a transmis lui Ciano că guvernul român era convins că victoria le va reveni, în cele din urmă, Aliaților. În cadrul vizitei respective – avea să-i comunice, după câteva zile, Grigore Gafencu lui Reginal Hoare, ministrul britanic la București – Antonescu l-a întrebat pe Ciano care ar fi fost atitudinea Italiei în cazul unui atac sovietic asupra Basarabiei. În urma unei consultări cu Mussolini, Ciano i-a răspuns că guvernul italian considera că „ar fi înțelept” din partea României să adopte o linie fermă în problema Basarabiei și că, dacă ar fi fost atacată de sovietici, România putea conta pe sprijinul italian, unul mai substanțial decât cel acordat lui Franco [3, f. 32].

Din arhivele britanice aflăm că, la sfârșitul lunii decembrie 1939, probabil cu ocazia vizitei lui V. Antonescu la Roma, guvernul lui Carol al II-lea încercase, prin intermediul lui Ciano, să „cumpere” neutralitatea Ungariei în eventualitatea unei confruntări cu sovieticii, oferindu-i, drept recompensă, o fâșie de teritoriu lată de 20-40 km (după alte surse, 50-100 km), cuprinzând orașele Arad, Satu Mare, Oradea și Timișoara (aceste localități sunt indicate în cercetările lui A. Becker, la care vom face trimitere în continuare; pe de altă parte, sursele britanice de la Budapesta arătau că ar fi fost vorba de „fâșia Satu Mare-Arad și Timișoara”) [4]. Cercetătorii maghiari arată, cu trimitere la arhivele britanice, că este posibil ca Gafencu să fi fost determinat, inclusiv de britanici, să facă respectiva ofertă, deși datele nu sunt suficiente pentru a trage cu certitudine o asemenea concluzie. Britanicii însă au susținut acel proiect, care mai prevedea, în vederea soluționării definitive a diferendului româno-maghiar, și transferul populației maghiare în regiunile propuse spre a fi cedate, însă au evitat să întreprindă pași concreți la Budapesta pentru a-i încuraja pe unguri [5, pp. 133-134].

Notele lui Gafencu din perioada respectivă confirmă indirect aceste detalii. Ministrul român consemna că era conștient de faptul că participarea României la vreun bloc neutru însemna asumarea riscului de a consimți la cedări teritoriale nu doar în fața Bulgariei, ci și a Ungariei; el părea însă pregătit să accepte asemenea cedări cu condiția asigurării, „cât mai degrabă”, a sprijinului Italiei și a unei înțelegeri cât mai precise

privind „sacrificiile eventuale ce ni s-ar cere și garanțiile efective de sprijin ce ni s-ar da în schimb”. În acest scop, el a propus trimiterea la Roma a unei „personalități” care să efectueze aceste sondaje [6, f. 152]. Tocmai din aceste considerente a fost trimis V. Antonescu la Roma, iar Gafencu vedea acea misiune ca pe o continuare a proiectului său privind blocul statelor neutre, la care, după cum se vede, nu renunțase decât oficial, atâta timp cât germanii i se opuneau.

Vedem, așadar, că România a încercat să întreprindă pași concreți pentru a crea condiții favorabile materializării garanțiilor din 13 aprilie, în conformitate cu condițiile puse de englezi. Din corespondența diplomatică britanică aflăm că, în ianuarie 1940, guvernul român a sondat poziția Italiei și Iugoslaviei cu privire la posibilitatea tranzitului de trupe italiene către România, în eventualitatea unei agresiuni sovietice [7], deși guvernul iugoslav avea să emită, la 15 ianuarie 1940, un comunicat în care preciza că „știri- le privitoare la un pretins consimțământ pe care l-ar fi dat guvernul iugoslav referitor la trecerea de trupe străine pe teritoriul Iugoslaviei” erau false [8, f. 278].

Documentele franceze confirmă că, la sfârșitul anului 1939, atitudinea Italiei față de România și față de posibilitatea unei agresiuni sovietice în partea de est a Moldovei istorice (Basarabia) s-a modificat, cel puțin la nivel declarativ, în mod simțitor. Este posibil ca eșecurile suferite de URSS în Finlanda să-i fi întărit poziția nu doar premierului român, Gh. Tătărescu, ci și lui Ciano, care i-a comunicat, de Crăciun, lui François-Poncet că o aventură sovietică în Sud-Estul Europei le-ar fi putut aduce o nouă „bătăie”, că Italia „cu siguranță” nu s-ar fi dezinteresat într-o asemenea eventualitate și că el, Ciano, „în pofida a tot ce [François-Poncet] ar fi putut să audă anterior”, „credea că Italia ar fi intervenit” în eventualitatea unui atac sovietic asupra Basarabiei. Ciano evita, totuși, asumarea unor angajamente ferme, sugerând că Mussolini era suspicios față de intențiile Turciei, Franței și Marii Britanii și că era necesar ca lucrurile să fie lăsate o vreme „să se acutizeze” și „să prindă conturul” necesar, pentru a evidenția atât necesitatea cooperării Italiei cu Aliții, cât și cadrul concret al unei astfel de cooperări. În consecință, Ciano aprecia că nu trebuia grăbit nimic, dar promitea să-l abordeze pe Mussolini în mod corespunzător și să-l țină la curent pe François-Poncet cu rezultatele. Ambasadorul francez a calificat drept „înțeleaptă” această „prudență”, văzând în ea semnul unei „maturizări” a pozițiilor lui Ciano și Mussolini și, posibil, indiciul depășirii reticenței italiene de a-și asuma angajamente militare concrete față de Londra și Paris – perspectivă pe care Ciano o respinsese, invocând riscul unei angajări implicite împotriva Germa-

niei [9, pp. 883-885]. În același context, din relatările românilor către britanici reiese că Ciano i-ar fi avertizat pe români „să nu se arunce în brațele Germaniei”, indemn privit la Londra cu rezervă, fiind suspectată intenția Romei de a-și proteja, prin manevre diplomatice, influența în regiune [10]. La sfârșitul lunii decembrie, britanicii au aflat, prin ambasadorul Franței la Roma că, la 24 decembrie, Ciano îl asigurase pe V. Antonescu că Italia „ar fi intervenit” dacă URSS ar fi încercat să anexeze Basarabia, chiar dacă cooperarea cu blocul anglo-franco-turc în acest scop „ridica probleme mai delicate” [11, f. 331]. Deși Italia semnasese Pactul de Oțel (22 mai 1939), în intervalul analizat Roma a menținut poziția de „nonbelligerantă”, ceea ce a lăsat deschis un spațiu de manevră diplomatică exploatat de Paris și Londra pentru a testa disponibilitatea italiană față de un aranjament balcanic favorabil României.

Premierul francez Édouard Daladier a receptat pozitiv asigurările lui Ciano, remarcând însă că presupunerea acestuia, potrivit căreia Italia „avea să intervină” în eventualitatea unei agresiuni sovietice asupra Basarabiei (provincie a României), nu clarifica modalitatea intervenției: ar fi fost una diplomatică sau militară? Iar în această din urmă eventualitate, ar fi obținut Italia, de la aliatul său maghiar, dreptul de tranzit pe teritoriul Ungariei și promisiunea renunțării la propriile revendicări teritoriale împotriva României? În orice caz, Daladier l-a însărcinat pe François-Poncet să continue discuțiile cu Ciano, deocamdată cu titlu personal, evitând să angajeze oficial Aliții sau să creeze impresia că Anglia și Franța n-ar fi îndrăznit să acționeze în Balcani fără susținerea Italiei. Aceste discuții neoficiale trebuiau să sondeze în continuare gradul de seriozitate al intențiilor italiene, Daladier neavând încredere în Mussolini, pe care îl considera perfect capabil să prefere, în defavoarea unei cooperări cu Aliții adepți ai menținerii *status quo-ului* în Balcani, un acord de împărțire a sferelor de influență, acord care i-ar fi adus „profituri substanțiale și imediate” [12, pp. 889-890].

Ambasada Franței la Roma nu excludea, la începutul anului 1940, că Mussolini ar fi luat în calcul posibilitatea unei intervenții împotriva sovieticilor, în apărarea României sau a Ungariei; totuși, diplomații occidentali considerau că o astfel de acțiune a Romei s-ar fi desfășurat mai curând în „paralel”, decât „în acord”, cu Aliții occidentali, întrucât Mussolini insistă asupra unei politici cât mai autonome. În această cheie se explică și faptul că dictatorul italian îl lăsa pe Ciano să cultive relații amicale cu Londra și Parisul, în timp ce el însuși se arăta ostentativ favorabil Berlinului [13, pp. 8-9].

Britanicii, pe de altă parte, nu puneau mare preț pe declarațiile lui Ciano, mai ales că – observau ei (ca și francezii, de altfel) – acesta nu oferise niciun indiciu despre cum își propunea Italia să intervină. Englezii nu doreau să întreprindă nicio acțiune concretă în Balcani care să lezeze susceptibilitățile Italiei, iar această politică a fost întărită de Consiliul Suprem Interaliat de Război din 19 decembrie 1939, care a stabilit că problema atitudinii Italiei trebuia tratată ca o chestiune „prioritară” [15]. La aceeași ședință s-a decis sprijinirea „materială” pe beneficiarii garanțiilor din 13 aprilie [15, f. 190], însă nu s-au stabilit măsuri concrete în acest sens – situație confirmată ministrului român la Londra, Viorel Tilea, și de către subsecretarul britanic de stat pentru Afaceri Externe, Cadogan [16].

Ca urmare a acestor evoluții, englezii au decis să sondeze, la rândul lor, atitudinea Italiei față de situația din Balcani, în general, și față de posibilitatea unei agresiuni sovietice în Basarabia, în particular. În acest scop, ambasadorului britanic la Roma, Percy Lorraine, i s-a permis să dezvăluie – cu titlu neoficial și confidențial – conținutul *aide-mémoire-ului* transmis de Hoare lui Gafencu la 14 decembrie 1939 privind garanțiile, document care arăta că implementarea acestora depindea de atitudinea Turciei și a Italiei [17]. Urmările acestui episod (pe care nu le-am putut identifica – n.a.) merită cercetate, întrucât este foarte probabil ca italienii să fi transmis Germaniei informațiile în cauză, iar aceasta, la rândul ei, URSS-ului (totuși, în sursele consultate nu am întâlnit confirmarea explicită a acestei ipoteze – n.a.). La acea etapă însă, reacția italiană la dezvăluirile britanice pare să fi fost una de simpatie afișată. Sursele britanice fac trimitere la telegrama nr. 1294, prin care Lorraine informa Foreign Office-ul că, în ceea ce privește Basarabia, promise de la Ciano aproximativ același răspuns ca și V. Antonescu sau François-Poncet. Totuși, englezii au tratat cu circumspecție asigurările italienilor în privința Basarabiei, considerând că Roma s-ar fi opus unei implicări mai active a Marii Britanii în Balcani, chiar dacă aceasta ar fi încercat să vină în ajutorul României [18].

Totodată, englezii n-au reușit să obțină de la italieni o poziție clar definită cu privire la Balcani și la posibilitatea unei cooperări italo-britanice în regiune: deși Ciano era, personal, favorabil unei formule de conlucrare, Mussolini a sfârșit – după mai multe amânări și eschivări în a oferi un răspuns concret [19] – prin a refuza să discute aceste probleme cu britanicii [20, f. 185]. În acest context, Chamberlain s-a opus categoric oricărei intervenții de sprijinire a statelor balcanice „pe la spatele Italiei”, deși Daladier îi arătase, la sfârșitul anului 1939, că garanțiile trebuiau onorate, întrucât fuseseră acordate României și Greciei fără a

consulta Italia sau Turcia; așadar, era dificil să se invoce, la începutul anului 1940, „problemele” ridicate de poziția asumată a acelor țări. Observația l-a iritat pe ministrul britanic, care a ripostat susținând – forțat – teza că starea de război dintre Aliați și Germania constituia, în sine, îndeplinirea obligațiilor asumate prin acordarea garanțiilor [21, f. 111].

Asigurările primite de V. Antonescu de la Ciano, la Roma, explicau, din punctul de vedere al britanicilor, vizita lui Carol al II-lea din 6 ianuarie 1940 la Chișinău și discursul său combativ de acolo [22, f. 250]. Gafencu l-a rugat însă pe Hoare să se asigure că discuția lor privind rezultatele vizitei lui Antonescu la Roma nu va fi comunicată francezilor sau italienilor, întrucât el credea că Mussolini era mult mai dispus să-și ia angajamente în fața României decât în fața Aliaților, pentru a ajuta statul român să reziste amenințării sovietice [23]. Prim-ministrul Gh. Tătărescu s-a implicat, la rândul său, în clarificarea atitudinii Italiei față de problema Basarabiei și îl asigura pe Hoare că „lucrurile se mișcă”; Hoare fusese, la rândul său, informat de superiorii săi de la Foreign Office că ambasadorul britanic la Roma era de părere că Italia „avea să intervină” în eventualitatea unui atac sovietic asupra Basarabiei [24].

Tot în ianuarie 1940, ambasadorul Lorraine raporta de la Roma că Ciano obținuse, de la contele Csáky, ministrul maghiar de Externe, asigurarea că Ungaria avea să păstreze față de România o atitudine de neutralitate binevoitoare în cazul unei agresiuni sovietice; totodată, Csáky îl informase pe italian că, în eventualitatea în care România ar fi cedat fără luptă Basarabia sau Dobrogea, Ungaria își va păstra „dreptul la acțiune deplină în Basarabia” [25, ff. 36-37]. Csáky s-a deplasat la Veneția pentru a discuta cu Ciano la 6-7 ianuarie despre concesiunea propusă de Victor Antonescu; aflând care era miza, a declarat că Ungaria n-ar fi acceptat nimic mai puțin decât curbura Carpaților, din nord și până la Brașov [26]. Britanicii s-au arătat foarte dezamăgiți de reacția ungarilor la acea ofertă, despre care credeau că ar fi putut soluționa definitiv, într-o manieră acceptabilă, problemele din relațiile româno-maghiare [27, p. 133].

Pe de altă parte, ambasada franceză la Roma transmitea la Paris că, în urma întrevederii Csáky-Ciano din 6-7 ianuarie 1940, de la Veneția, italienii le ceruseră ungarilor să se abțină de la orice acțiune ostilă împotriva României în eventualitatea unei agresiuni sovietice asupra Basarabiei [28, p. 16]. Ciano le-a confirmat francezilor că, la cererea sa, Csáky i-a dat asigurări că Ungaria, deși nu renunța la pretențiile teritoriale, n-ar fi profitat de eventualitatea unei agresiuni sovietice pentru a ataca România, cei doi miniștri de externe – care reprezen-

tau, de altfel, două guverne nicidecum mai puțin ostile Rusiei sovietice decât cel de la București – căzând de acord că prioritară era oprirea înaintării comunismului în Balcani. Asigurarea primită de la Csáky, potrivit căreia „România putea fi liniștită”, l-a făcut pe Ciano să se felicite; acesta transmitea ambasadei Franței la Roma că „România nu are să se preocupe decât de un singur lucru: acela de a se apăra energic dacă e atacată de Rusia”. Ambasadorul Franței la Roma a considerat „esențial” acel rezultat al diplomației lui Ciano, felicitându-l pentru decizia de a-și aduce contribuția la protejarea Basarabiei și remarcând că aceasta constituia o evoluție semnificativă a poziției italiene în chestiunea mai largă a Balcanilor. Mai interesantă este declarația din 9 ianuarie 1940, pe care François-Poncet i-a făcut-o, în același context, lui Ciano, potrivit căreia, în eventualitatea unui atac sovietic împotriva României, Franța și Anglia „nu aveau să rămână neutre”, făcând totodată aluzie la posibilitatea unei intervenții militare în Balcani, la utilizarea armatei din Siria în acest scop și asigurându-l pe italian că o atare intervenție nu ar fi lezat interesele Romei. Trebuie precizat că n-am putut identifica nicio probă care să confirme existența unei intenții sincere în spatele acestor declarații. Ciano, la rândul său, a răspuns că Mussolini „se arată sensibil” la grija francezilor de a-i face cunoscute preocupările, de a-l consulta și de a-l preîntâmpina asupra intențiilor lor, față de care nu ar fi avut nicio obiecție [29, pp. 24-27].

Informațiile care au circulat, după întrevăderea Ciano-Csáky, din cercurile apropiate guvernului italian, potrivit cărora Ungaria și Italia urmau să coopereze pentru a sprijini România în eventualitatea unui atac sovietic, ar fi putut, apreciau francezii, să-i intimideze pe sovietici; același efect l-ar fi avut și asigurarea ungurilor că nu aveau de ridicat problema Ardealului pe durata menținerii amenințării sovietice, atâta timp cât România nu ar fi cedat, fără luptă, teritorii sovieticilor sau bulgarilor. Pe de altă parte, acest pas al Italiei a fost interpretat atât de către francezi, cât și de către englezi – și laudat public de aceștia – drept o tentativă de a-și asuma postura de campion al intereselor statelor balcanice și de a atrage în orbita influenței sale Budapesta, Belgradul și Bucureștiul.

Referitor la atitudinea italienilor, nu avem dovezi că, în urma acelor semnale pozitive privind Basarabia, guvernul britanic ar fi luat în calcul revizuirea poziției deja asumate cu privire la garanțiile din 13 aprilie – anume inaplicabilitatea lor în eventualitatea unei agresiuni sovietice. Explicația probabilă este că, deși atitudinea Italiei sau a Turciei reprezentau factori de primă importanță pentru eventualul sprijin militar acordat României, este posibil ca aceste considerente să nu fi servit până la urmă decât ca paravane diploma-

tice, care mascau motivul principal pentru care Marea Britanie n-ar fi apărut România de URSS: o asemenea acțiune nu se alinia la obiectivul victoriei contra Germaniei naziste, ba dimpotrivă.

Chiar dacă îi laudau, în particular și în public, pe italieni, francezii realizau că noua atitudine a Italiei putea servi intereselor Germaniei, întrucât menținerea păcii în Balcani era în avantajul acesteia, în condițiile în care accesul la resursele Ungariei și ale României îi era deja garantat prin tratatele economice cu aceste țări. Aliații observau că „Germania nu s-a simțit ofensată de discuțiile de la Veneția. Dimpotrivă, probabil că le dorea și le aproba. Pacea din Balcani face jocul său”. În aceste condiții, francezii erau oarecum contrariați: prin efortul lor de a implica Italia în Balcani, ei urmăreau acutizarea tensiunilor regionale prin introducerea factorului italian în ecuația competiției sovieto-germane. Acest deziderat s-ar fi putut materializa dacă Italia ar fi aderat la proiectul lui Gafencu de constituire a unui bloc al statelor neutre; însă diplomația italiană a sesizat cursa și a evitat-o la timp, reorientând întregul efort într-un cadru mai restrâns (Roma–Budapesta–Belgrad–București), dar mai convenabil, întrucât avea avantajul de a nu atrage ostilitatea Germaniei și de a nu se opune față de Aliaților. Franța au înțeles destul de târziu jocul Italiei, François-Poncet recunoscând însă că „nu se poate nega acestei diplomații romane meritul de a fi pricepută. Jocul său este abil și subtil” [30, pp. 38-41].

BIBLIOGRAFIE

1. François-Poncet către Daladier, T. n° 5636 din 20 decembrie 1939. În: Documents Diplomatiques Français (DDF), nouvelles séries, 1939–1944, v. 1, Bruxelles: Peter Lang, 2002.
2. François-Poncet către Daladier, T. nos 5737 à 5746 din 25 decembrie 1939. În: Documents Diplomatiques Français (DDF), nouvelles séries, 1939–1944, v. 1, Bruxelles: Peter Lang, 2002.
3. Pr. vb. al ședinței Cabinetului 8 (40) din 10 ianuarie 1940. În: The National Archives (TNA), CAB 65/5 Original Reference (40) 1- (40) 55, 1940, 2 Jan-29 Feb.
4. Memorandumul lui O'Malley din 12 ianuarie 1940, R 1281/3/67. În: Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC) (din România), Fond Mcf. Anglia, i. 2468, r. 303.
5. Becker, A. The problem of the Hungarian borders and minorities in British foreign political thought, 1938–41, PhD thesis, University of Southampton, 2013.
6. ANIC, fond Grigore Gafencu, inv. 2106, v. 15.
7. Knatchbull-Hugessen către Halifax, nr. 72(10/140/40) din 1 februarie 1940. În: ANIC, Fond Mcf. Anglia, i. 2468, r. 303.
8. Gafencu către ambasada României la Belgrad, nr. 2523 din 15 ianuarie 1940. În: Arhiva Ministerului Afa-

cerilor Externe al României, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.

9. François-Poncet către Daladier, T. nos 5737 à 5746 din 25 decembrie 1939. În: Documents Diplomatiques Français (DDF), nouvelles séries, 1939–1944, v. 1, Bruxelles: Peter Lang, 2002.

10. E.M. Rose, 9 ianuarie 1940. Eastern Front: Italian attitude, R 462/9/37. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 3694, r. 283.

11. Pr. vb. al ședinței Cabinetului 123 (39) din 27 decembrie 1939. În: TNA CAB 65/2 Original Reference (39) 67-(39) 123, 1939 1 Nov-27 Dec.

12. Daladier către François-Poncet, T. nos 1625 à 1631 din 28 decembrie 1939. În: DDF, nouvelles séries, 1939–1944, v. 1, 2002.

13. François-Poncet către Daladier, T. n° 20 din 2 ianuarie 1940 și Naggiar către Daladier, T. nos 13 à 14 din 2 ianuarie 1940. În: DDF, nouvelles séries, 1939–1944, v. 2, 2004.

14. Nichols către Knatchbull-Hugessen, R 12073/G, 28 decembrie 1939. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 2468, r. 303.

15. Copie de pe raportul nr. 1105 din 23.12.1939 al atașatului militar în Franța. În: AMAER, Fond II Război Mondial, v. 7.

16. Halifax către Hoare, nr. 1 din 2 ianuarie 1940. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 3694, r. 283.

17. Nichols către Noel Charles (Însărcinatul cu afaceri britanic la Roma), R 233/9/37 din 15 ianuarie 1940. În TNA, CAB 66/5 Original Reference 21 (40)-70 (40), 1940 1 Jan-24 Feb.

18. Adnotarea lui A. Noble, 9 ianuarie 1940 la Hoare către Foreign Office, nr. 17 din 8 ianuarie 1940, ANIC, Fond McFond Anglia, i. 2468, r. 303.

19. Nichols către Knatchbull-Hugessen, 19 ianuarie 1940. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 2568, r. 303.

20. Pr. vb. al ședinței de Cabinet 38(40) din 10 februarie 1940. În: TNA, CAB 65/5 Original Reference (40) 1- (40) 55, 1940 2 Jan-29 Feb.

21. Pr. vb. al Ședinței nr. 4 a Consiliului Suprem Aliat de Război, Paris, 19 decembrie 1939. În: TNA, CAB 66/5 Original Reference 21 (40)-70 (40), 1940 1 Jan-24 Feb.

22. Franassovici către M.A.S., nr. 12 din 8 ianuarie 1949. În: AMAER, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63, Fond 250.

23. Depeșa lui Hoare nr. 17 din 8 ianuarie 1940. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 3694, r. 283.

24. Hoare către Nichols, R 606 din 6 ianuarie 1940. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 3694, r. 283.

25. Pr. vb. al ședinței de Cabinet 9(40) din 11 ianuarie 1940. În: TNA, CAB 65/5 Original Reference (40) 1- (40) 55, 1940 2 Jan-29 Feb.

26. Memorandumul lui O'Malley (ministrul britanic la Budapesta) din 12 ianuarie 1940, R 1281/3/67. În: ANIC, Fond McFond Anglia, i. 2468, r. 303.

27. Becker, A. The problem of the Hungarian borders and minorities in British foreign political thought, 1938-41, PhD thesis, University of Southampton, 2013.

28. François-Poncet către Daladier, T. n° 76 din 5 ianuarie 1940. În: DDF, nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.

29. François-Poncet către Daladier, T. nos 167 à 180 din 9 ianuarie 1940. În: DDF, nouvelles séries, 1939–1944, v. 2, 2004.

30. François-Poncet către Daladier, T. n° 2622 din 12 ianuarie 1940. În: DDF, nouvelles séries, 1939–1944, v. 2, 2004.

Aurel David. *Portretul lui Liviu Damian*, 1979, ulei, pânză, 62 × 108 cm (colecția MNLR).